

Minden, ami Braille...

(Vakot látók)...

2009. október 14.

**A Fehér Bot Alapítvány
és a Debreceni Művelődési Központ
rendezésében**

ELNÖKI AJÁNLÓ

Tisztelt olvasó!

A Kiemelkedően Közhasznú FEHÉR BOT ALAPÍTVÁNY megalakulásától kezdve alapvető céljának tekintette és tekinti most is a fogyatékossgal élő emberek támogatását, integrációját, a látók társadalmában való elhelyezkedésének segítését. Ennek érdekében minden lehetőséget igyekszik kihasználni, hogy ezen réteghez tartozó emberek be tudjanak illeszkedni helyi és társadalmi környezetükbe.

2009. október 14. délelőttjén megtartott Projektindító konferenciát követően, délután kétórai kezdettel kiemelt módon foglalkozott a látássérült, de minden fogyatékossgal élő sorstársaink helyzetével, a társadalomban elfoglalt szerepével. A „Minden, ami Braille” összefoglaló cím alatt bemutatva „VAKOT LÁTÓK” speciális irányultsággal, a vakügyi segédeszközöket, valamint két festőművész (Romanek Inka és Burai István) kísérleti képkiállításának tárlatmegnyitójával kívánt szolgálni az érdeklődők számára.

A délutánra tervezett konferencia elhangzott előadásainak írásban rögzített, szerkesztett szövegét és egy érdemi hozzászólás anyagát tartja kezében a tisztelt olvasó! Úgy vélem, hogy gondolatébresztőnek mindenféleképpen megfelel a szerkesztő által (Pappné Karcagi Márta) megszerkesztett szöveg, az elhangzás sorrendjében összeállított előadások közzététele. Lehetne az alapvető mottó az is, „Tanuljunk együtt, hogy szolgálhassunk!”

Ezen gondolatok jegyében ajánlom figyelmükbe a konferencia, - én úgy érzem párjátritkító írott anyagát -, remélve, hogy tovább gondolva sok hasznos ötlet születik a „Hogyan tovább?” eszmei alapötlet nyomán!

Dr. Szabó Miklós
a Fehér Bot Alapítvány elnöke

Vakot látók

Az előadás alcíme:

Ahogy a vakot a látók látják.

Előadó:

Bakos Judit gyógypedagógus, rehabilitációs tanár

Nevezhetjük a témát kényesnek, mondhatjuk azt is, hogy a téma az utcán hever. Szerintem ez egy fontos, kissé mellőzött területe a látássérültek és látók kapcsolatának és szorosan hozzátartozik a látássérültek általános megítéléséhez is.

Miközben végiggondoltam a téma megközelítésének útjait és az első vázlatot összeállítottam, kiderült számomra, hogy a hatalmas anyag többet érdemel 25 percnél.

I. Vakok az érintettek és érdeklődők szemszögéből

- maguk a látássérültek önmagukról
- látássérültek szüleinek meglátása
- később megvakultak érzései
- a látássérültek között, velük dolgozók tapasztalatai
- az Áramszünet műsorok és a Láthatatlan kiállítás látogatóinak gondolatai
- Irodalmi megjelenés

II. A látássérültek megjelenése/megjelenítése

- az irodalomban
- a médiában (írott és sugárzott sajtó)
- sztereotípiák
- témák, műsorok és azok változásai
- reklámfilmek
- plakátok
- képzőművészek alkotásaiban

III. Megoldások, változások, tervek

- iskola tanítja
- rehabilitációs tananyag
- közvetlen személyi környezet lehetőségei
- az érintettek lépései
- szülők, család megszólítása, szocializáció szerepe

A mai előadás inkább témafelvetés, a téma fontosságának hangsúlyozása, hangos gondolkodás, csipegetés innen-onnan.

Bár szubjektív, behatárolt az alábbi idézetek sora, mégis úgy gondolom, sokat elárul arról, hogyan élük meg helyzetüket maguk a látássérültek.

Szülői gondolatok Idézetek *Reményik László* könyvéből:

- „az inkubátor „megpecsételte a sorsát”, depresszióban voltam, embert nem akartam látni, óriási fájdalom volt, befelé fordulásunk évekig tartott, megbélyegzettnek éreztük magunkat. Néhány nap kikapcsolódásra folyamatosan szükség lenne. Szerелеmből született a gyermekünk, és a férjem azt mondta, hogy ez is benne volt a pakliban. Kettőnknek kell megoldanunk a nehézségeket, le kell tudnunk győzni.”
- „a mi gyermekünk, akkor is, ha nem lát. Mind a két gyermekemet gyönyörűnek látom. E teljes elfogadás nélkül nem lehet szeretni. Belépni a vakok intézményébe fájdalmas volt, de érdemes!”
- „Akiben van kíváncsiság, és tanulni akar, annak fantasztikusan jó egy nyitott testvér. Az viszont megismeri a másságot és azt is egyben, hogyan kell közelíteni az ilyen helyzetben lévő emberhez, hogyan kell bánni vele.”
- „Rájöttem, hogy lehajtott fejjel és kerülve az embereket nem lehet élni. Vállalni kell azt, ami van, és nyitottnak kell lenni, sőt, nekem kell kezdeményeznem, hogy oldjam a helyzetet. Szükség van az emberi kapcsolatokra.”
- „Fontos, hogy minél több ismerete legyen a világról, érdeklődő, beszélgető ember legyen. Ehhez az esélyt meg kell adni mindenkinek. Nem szabad a firtató tekintetek miatt lemondani a megtapintásról, az elérhető dolgok megfogásáról.”
- „Kicsit későn jöttem rá, hogy számára az a fontos, hogy minél előbb önállóan oldhassa meg a mindennapi feladatait.”
- „Biztos vagyok benne, hogy örül annak, hogy él.”
- „Lakáson belül azonnal elfogadtam, de játszótérre menet már idegenek előtt is vállalni kellett. Ez elég nehéz. Még mindig kisgyerekként kezeljük, mintha még baba volna. Meg kell tanulnunk, hogy korának megfelelően foglalkozzunk vele.”
- „Önálló, független, önmagát ellátó életet szeretnénk biztosítani számára.”

Gyermekek saját élményei. Idézetek *Reményik László* könyvéből:

- „Feltűnt, hogy mások látnak, én meg alig, de nem vagyok szomorú ezért. Ugyanolyan ember vagyok, mint a többi, csak nagyon rosszul látok. Látó gyerekekkel nemigen sikerült még összebarátkoznom, de nagyobbakkal igen. Nem jó, hogy nem látok, de nem is olyan rossz. Szomorú azért nem vagyok. Akkor is lenne gyermekem, ha tudnám, hogy nem fog látni a megszületés után. Baj lenne, de akkor is szülnék gyereket.”

- „Ha a vakságom miatt kipellengéreztek, az nekem nagyon rosszul esett.”
- „Kicsi koromban azt hittem, csak én vagyok vak.”
- „Először azt hittem, hogy elmúlik majd a vakságom. Önálló akartam lenni, de ha meglátták a szüleim, hogy valamit csinálok, jöttek segíteni.”
- „*Média*: állandóan vaknak titulált a műsorvezető, pedig mondtam neki, hogy nem vagyok az.”

Felnőtt látássérültek gondolatai. Idézetek *Reményik László* könyvéből:

- „Ha már megszülettünk, éljünk emberként, ne csak vakként.”
- „A tevékeny, sokrétű ember az önállósága révén nem lesz kiszolgáltatott. Ez az alapvető feltétele annak, hogy megszabaduljon a „nemlátás” terhétől. Ha ezt tudnák a látók, kevésbé hinnék azt rólunk, hogy életképtelenek vagyunk.”
- „Megtaláltam azt a módot, amelynek segítségével élhető módon tudtam alakítani az életem folyását. Együtt kell vele élni, elkeseredni vagy panaszkodni nem szoktam miatta.”
- „Nem akartam elmélyülni a helyzetemben, nem akartam mások vigasztalását, hanem önmagam által akartam beilleszkedni ebbe a más világba.”
- „Elsősorban az értelmiségiek azok, akik nemigen tudnak mit kezdeni egy vakkal. Az egyszerűbb emberek ezt sokkal természetesebben intézik el.”

Dr. Szabó Miklós, a Fehér Bot Alapítvány elnöke szerint „a vakok nem érzik magukat szerencsétlennek, a vakságuk csupán nehezítő körülmény. A vak emberek nem elesettek, csak nekik másképp, más úton járva kell megküzdeniük az élettel, máshogyan kell megbirkózniuk az akadályokkal. Teljes életet természetesen ők is élhetnek.”

Mintha félnénk a fogyatékos emberektől, aggályaink lennének velük szemben, bizalmatlanok és túlféltők vagyunk, mert nem ismerjük őket, nem tudjuk, mire képesek. Azért esünk kétségbe, ha szeretteink körében hallunk látássérülésről, mert nincsenek reális ismereteink, nem találkozunk a mindennapjaink során önmagát, helyzetét felvállaló, önálló életet élő, kellő önbizalommal rendelkező látássérült emberrel. Nem látunk elég jó példát magunk körül ahhoz, hogy az eddigi benyomásaink megváltozzanak.

Szerencsésnek érzem magam, mert kezdő vak szakos hallgatóként, immár 30 éve, az első vak ember, akivel találkoztam, egy teljes életet élő, 50-es éveiben járó férfi volt, aki egyetemista korában vakult meg. Feleségével élt, de egyedül járt ki a Pest közeli nyaralójába, ahol gyümölcsfákat metszett, pálinkát főzött, ellátta magát egyedül. Fiatalok jártak hozzá beszélgetni, felolvasni. Együtt túráztunk, eveztünk, mentünk moziba. Hallani sem akart egyesületi tagságról. Látó életet élt - vakon. Számomra akkor ő lett az etalon.

Szintén a főiskolán, szakdolgozatírás közben ábrándoztunk arról, hogy olyan szórólapokat kellene minél több helyen elhelyezni, amelyekből az emberek tájékozódhatnak a fogyatékos emberekről. Mit kell tudni róluk, mire képesek, hová fordulhatnak szükség esetén, miben és hogyan nyújthatnak segítséget stb. Mert az már akkor is tudtuk, hogy sokan tájékozatlanságuk miatt megijednek, ha sérült emberrel találkoznak, bizalmatlanok, bizonytalanok velük szemben és ez megakadályozta a közvetlen emberi kapcsolatok kialakulását a mindennapi élethelyzetekben, iskolában, munkahelyen.

Nyugat-Európában kb. ötven évvel ezelőtt kezdődött a fogyatékos emberek esélyegyenlőségi jogainak érvényesítése. Ott ma már szinte minden adott az emberi méltóságnak megfelelő életmódhoz – mindenki számára. Nem feltűnő, ha nagyméretű „babakocsiban” tolnak jární nem tudó felnőttet az utcán; egy átlag kisváros sportünnepén tucatnyi fogyatékosot látni, a középületek megközelíthetőek kerekesszékekkel is stb.

Mi ma még az út elején járunk. Mert „nem jogszabályokon múlik az elfogadás, hanem egy egész ország közhangulatán, szemléletén, tisztességén. Addig, ameddig alapvetően meg nem változik az emberek stílusa, hangneme, egymáshoz való viszonya, amíg az elemi udvariasság, tapintat és szolidaritás csak kőkorszaki maradványként bukkan fel, amíg a kedvesség, segítőkészség és jóindulat nem érték, addig mindenki büntetlenül megengedheti magának, hogy beletaposson a kiszolgáltatott emberbe, legyen az egy sérült fiatalember, hajléktalan nő, netán elesett öregember vagy egy éhes kisgyermek.

Az elfogadó ember már akkor is sokat tesz fogyatékosággal élő embertársaink esélyegyenlősége érdekében, ha pusztán a létezési módjával, kommunikációs stílusával, mindennapi gesztusaival és bánásmódjával a közös világ gondolatát sugallja. Mert közös a világunk: nincs külön világ az épek és egy másik a fogyatékosággal élők számára, egyetlen világ van, s valamennyiünknek abban kell élnünk, emberséges békességben.” (*Kálmán-Könczey*)

Az emberi történelem során az egyes korok és kultúrák meglehetősen változatossággal reagáltak a fogyatékosokra, a sérültségre. Minden társadalmat szemléletesen jellemez a múltjához (öreges), a jelenéhez (például súlyos betegekhez, a fogyatékosággal élő emberekhez) és a jövőjéhez (gyermekek) fűződő viszonya.

A feladat hosszú távon annak rekonstruálása lesz majd, hogy milyen volt a fogyatékosággal élő emberek társadalmi státusa, milyen okokból váltak fogyatékosokká, tudtak-e dolgozni, házasodni, született-e gyermekük, milyen mértékben voltak elválasztva a társadalomtól, mi történt a súlyosan sérült gyermekekkel, és így tovább. Többek között erről is részletesen olvashatunk *Kálmán Zsófia és Könczey György* könyvében. Ezen kutatások eredményeit megismerve lesz érthetőbb, hogy ma a fogyatékos emberek társadalmi befogadásában – egyebek mellett – miért az előítéletek, a félelem, a

nemtörődömség, vagy éppen a sajnálkozás fogalmai játsszák a főszerepet. Ezek azok a kulcsszavak, amelyek sürgetik hazánkban a szemléletváltást.

A rendszerváltozást megelőzően a fogyatékos emberek zöme „láthatatlanul” élt a társadalomban, nem ritkán még az utcabeliek sem tudtak a szomszéd család sérült tagjáról. Sokan elszigetelten, állami intézményekben vagy a családjuk körében de képzettség és értelmes elfoglaltság nélkül tengették napjaikat. A '90-es években megindult társadalmi átalakulás számukra és családjaik számára is jelentős változásokat hozott. Lassú, de folyamatosan átalakulásban van a jogi környezet, ennek eredményeként megváltozott az oktatási, az egészségügyi és a szociális ellátások rendszere. Teljes mértékű esélyegyenlőségről sajnos ma még nem beszélhetünk, de – részben a média közreműködésének köszönhetően – a fogyatékos emberek ma már a társadalom szerves részét alkotják, közülük egyre többen ismertek és elismertek, s nem fogyatékoságuk, hanem kiemelkedő képességeik, szaktudásuk, eredményeik alapján.

A kapcsolatfelvétel nem mindig egyszerű a fogyatékos emberrel. Amikor általában kapcsolatba kerülünk egy másik emberrel, arra törekszünk, hogy minél pontosabb képet alkossunk róla. Ennek azért nagy a jelentősége, hogy el tudjuk dönteni, hogyan viszonyuljunk hozzá, és azt is megérezzük, hogy ő hogyan viszonyul hozzánk. Minden egyes ítéletünk megalkotásában a már meglévő tapasztalatainkat is felhasználjuk. Arról az emberről, akiről keveset tudunk, véleményünket benyomásainkkal, máshol szerzett tapasztalatainkkal egészítjük ki általában. Bárhová is kerül az ember, azt szeretné megélni, hogy helye és keresnivalója van az adott közösségben, illetve fontos, hogy ezt a közösség többi tagja számára is meg tudja jeleníteni. És ha már ő is hozzá tud tenni valamit a csoport sikeréhez, akkor talán kevésbé nevezhető fogyatékosnak.

Látássérült embereknél megfigyelhető, hogy más a képzetviláguk, mások a nehézségeik, más szokások jellemezhetik, más személyiségjellemzők és pszichés problémák alakulhatnak ki a veleszületetten vak embereknek és az életük során később látássérültté vált embereknek.

A veleszületetten látássérült emberről sokakban az a sztereotípa él, hogy ők ezt szokták meg, nem is tudják, hogy mit veszítettek, ők így boldogok. Ez persze nem ilyen egyszerű. Attól függően, hogy a vak gyermek milyen családi légkörben nevelkedett és milyen tapasztalatok érték a tágabb környezetében, személyisége különbözőképpen fejlődhetett. Nagyon sokat számít, hogy gyermekkorában elvárták-e tőle, hogy amit vakon lehetséges, azt mindent megtanuljon és megtegyen, ezáltal egészséges önbizalommal felvértezve indították-e az életbe, vagy mindenben kiszolgálták, és azt sugallták, hogy ő szerencsétlen, állandóan mások segítségére szoruló ember. Az utóbbi esetben a személyiségproblémák kezelése nagyon nehéz, hiszen gyermekkortól berögződött rossz hozzáállást kellene korrigálni.

A látássérült emberek is sokfélék személyiségükben és emberi tulajdonságaikban, ezért nem tanácsos klisék és sztereotípiák alapján megérteni őket. Ha nyitottan és pozitívan közeledünk hozzájuk, akkor sok érdekes tapasztalatot szerezhethetünk, amelyek megkönnyítik majd a velük folyó kommunikációt.

A megjelenés hatása az önbecsülésre, egyértelmű a látássérültek esetében is. A látássérült ember csak akkor tudja megjelenését másokhoz viszonyítani, ha segítséget kér és kap. Családtagtól, ismerőstől, esetleg egy empatikus eladótól ruhavásárláskor. Egymást is tanítják a látássérültek, átadják egymásnak tapasztalataikat. Tetszem a többieknek? Milyen hatást váltok ki? Elfogadnak? Ha ezekre a kérdésekre őszinte választ kapnak, akkor kialakul bennünk is a rejtett hiúság, amely mások jóakarátát semmi esetre sem akarja elveszíteni. A tetszeni akarás természetes vágy. Ez egy útja annak, hogy valakivel személyes kapcsolatba kerüljünk.

Elsősorban talán a neveltetés, szocializáció kérdése a tisztaság, ápoltság, alkalomhoz illő viselet igénye. A látók sem egyformán igényesek, de gyakrabban és spontán szembesülnek a többiek megjelenésével, állandó a visszacsatolás. Az, az előny is fennáll, hogy ösztönösen átvesszük a másokon megfigyelt, számunkra is tetszetős stílusú, fazonú, színű, ruhát, cipőt, frizurát, sminket.

Néhány témakör és néhány példa arról, mi is tűnik fel először a megjelenésben és mire fontos felhívni a figyelmet.

1. Öltözet

- időjárásnak, hőmérsékletnek és ne a hónapnak megfelelően történjen
- legyen a korosztálynak megfelelő
- Előnyös nadrág illetve szoknyahossz, valamint fazon kiválasztása, igazítása. (Ha fel is tudja húzni magára a pulóvert, nem biztos, hogy elég hosszú, kellően bő stb.)
- Nem ódivatú, agyonhordott (jó ez még, mert rám jön, de hogy feszül a hasán és kihangsúlyozza előnytelen voltát, azt is jó lenne tudnia. De kitől?)
- Méretben megfelelő (nem csak az számít, hogy éppen belefér.)
- Cipő, táska illik a ruházathoz: városi ruhához nem edzőcipő illik, bakancshoz nem vékony vászonnadrág, nyári szoknyához vastag pulóver

Kellő tapintattal figyelmeztetni lehet és kell a látássérült személyt arra, ha a látássérülésből adódóan gondozatlan, megmosolyogtató a megjelenése.

2. A hajviselet, frizura az egyik első figyelemfelhívó jel rajtunk.

- zsíros, korpás haj látványa távolságtartó, kellemetlen
- a lenőtt haj férfiaknál, nőknél egyaránt ápolatlannak, elhanyagoltnak hat
- Orr- és fülszörzet ápolására is gondolni kell

Az előnyös frizura bizalmat kelt, sokat segít az előnyös megjelenésben

3. Nőknél a smink nem lehetetlen. Először az Emma meg én című könyvben olvastam erről. Több látássérült sminkelő hölgyet ismerek. A könyvben Sheila Hocken, a vak nő, kozmetikai szereket árusított, felkészülten tájékoztatta vevőit a készítményekről. Verbálisan tudta, hogy milyen színű hajhoz milyen színű sminket ajánljon. Sokan ezt el sem tudják képzelni.

- egymás biztatása nélkül nem megy
- az elismerő visszajelzés szárnyakat ad
- türelmes, empatikus oktató nélkül szinte elképzelhetetlen

4. Mimika, mozdulatok, gesztusok

- a. Bizarr jelenet a szem nyomkodása, a rendszeres és gyakori hunyorgás – a látó nem tudja, hogy az kellemes-e vagy csak rossz szokás
- b. orrpiszkálás nyilvános helyen, feltűnő orrfújási technika

A rossz szokásokra fel lehet hívni a figyelmet, mondván, a látókra ez nem jellemző, aki így tesz, azt megnézik, felhívja magára a figyelmet.

5. WC használat

Ha a látássérült ember nem akar megjegyzéseket a háta mögött, ha biztosra akar menni, hogy tisztán hagyta maga mögött a WC-t, akkor minden alkalommal meg kell fognia a WC-kefét és használni.

6. Kommunikáció, társasági kapcsolatok

- kézfogás – a látó nyújtja először a kezét
- szembe ill. hallgatóság felé tekintés, fordulás – a látó se lépjen el, amíg a vak hozzá beszél.
- megfelelő távolság tartása beszélgetés közben
- a látó köszön előre, név elismérlésével, néhány alkalommal
- Mutassuk be, írjuk le magunkat, ha erre érdeklődés mutatkozik
- Ha leejt valamit, nem kell ugrani és felvenni, elég, ha annyit mondunk, hogy a szék bal lábánál stb. Ha a vak számára megoldhatatlan, akkor természetesen segítünk.
- Ha azt látjuk, hogy akadályba ütközhet, nyugodtan annyit mondunk, állj, ez meg ez van előtted.
- első alkalommal vezessük körbe a teremben
- ha többen vagyunk a térben, hangosan mondjuk a nevünket, mielőtt elkezdünk beszélgetni, hogy tudja, kik vannak jelen, és kihez merrefelé forduljon
- Világos, egyértelmű utasításokat adjunk
- Közöljük, ha magára hagyjuk és szólunk, ha visszaérkeztünk

7. Közlekedés

- Jármű végigtapogatása ajtót keresve - visszatetsző
- Bot helyett kézzel keresés – nem pozitív
- A segítség elfogadásának módjára is fel lehet hívni a figyelmet
- Hogyan segíthetek? kérdéssel fordulhatunk hozzá
- Ne mi fogjuk meg őt, hanem ő fogja meg könyökünket, vállunkat
- ne a botot fogó kezét kapjuk el
- Felszállásnál a szabad kezét tegyük a kapaszkodóra, vagy mi szálljunk fel először
- Fontos a konkrét helymeghatározás: jobbra, balra, előtt, mellett

8. Étkezés

- a. A szükséges eszközök használata, víztöltés megtanulható, elvárható
- b. A tányérhoz viszonyítva határozzuk meg a pohár és egyéb eszközök helyét
- c. Az étel elhelyezkedésének ismertetésére az óra analógiát használhatjuk

9. Mozgáskultúra, közszereplés

- a. mosoly
- b. megállás
- c. kéztartás
- d. színpadi mozgás
- e. helyes bothasználat
- f. előzetes bejárás
- g. kísérő szerepe

A változtatás, változás néhány lépése

A szülők számára készültek az első kiadványok és készült később több is, mert nem minden szülő tudja (honnan is tudná?), hogy már gyermekkorban fontos az önállóságra nevelés (nem jó, ha korlátozza mozgásában rosszul vagy alig látó gyermekét, nem segít neki, ha mindent megtesz helyette). A nevelés célja az kell, hogy legyen: az önkiszolgálásban, közlekedésben, önálló ismeretszerzésben egyre kevesebb segítségre legyen szüksége, s legyen aktív részese a közös tevékenységeknek, vállaljon egyéni feladatokat.

A Madridi Nyilatkozat szerint a befogadó társadalom alapja a diszkrimináció mentességgel párosuló pozitív cselekvés. Európai Fogyatékosügyi Kongresszus döntött 2003. év „Európai Fogyatékos Emberek Évének” nyilvánításáról, mint olyan eseményről, amely révén a nyilvánosságban tudatosodnia kell a több mint 50 millió európai fogyatékos embert illető jogoknak.

Készültek kiadványok nagyobb létszámú közösségek, integráltan tanuló diákok pedagógusai számára. Itt már egy osztály, egy iskola, egy tantestület közösen tehet és kaphat sokat. Ha sikerül elérniük, hogy az integráltan tanuló

diáknak nem lesz megbélyegzettség tudata, bátrabban vállalja önmagát, önbizalommal telik meg és így válik egyenrangúvá társaival.

A látássérültek iskolai oktatásában is szerepel a kulturált, ápoltság, előnyös megjelenés segítése, fontosságának hangsúlyozása. A diákok nem szigetelődnek el teljesen látó korosztályuktól, ismerik az aktuális viseleteket, szokásokat és igyekeznek azt a maguk módján követni. A jó pedagógus ilyenkor kincset ér, ha az elfogadott etiketre, az egyéni előnyökre fel tudja hívni a figyelmet.

Az elemi rehabilitációs tanfolyamok tananyagában a mindennapos tevékenységek oktatása során kerül napirendre az „Önálló életvitel” témakörön belül többek között a testápolás, a ruhák kezelése, a műszem ápolása. *(Paul E. és Susan V. Ponchillia könyve)*

A Vakok Állami Intézetének Vakok elemi rehabilitációs csoportja a több hónapos tanfolyamok során családi hétvégéket, nyílt napokat, bemutató órákat szervez be-, illetve megmutatandó, hogyan lehet foglalkozni a látássérültekkel, mire képesek, hogyan lehet jól segíteni őket, miben és hogyan hagyjuk meg önállóságukat. A dolgozók és külső érdeklődők számára rendszeresen tartanak érzékenyítő programokat. Az itt kapott élményeket, információkat nem csak munkájuk során hasznosíthatják a résztvevők, hanem hazaviszik családtagjaikhoz, ismerőseikhez.

Maguk a látássérültek különböző csatornákon juttatnak el jó tanácsokat a helyes segítsérről a környezetük felé. A Szövetség (Magyar Vakok és Gyengénlátók Országos Szövetsége) honlapján, néhány megyei egyesület (**Jász-Nagykun-Szolnok megye, Fehér bot Alapítvány**) közérthető szórólap formájában vállalt szemléletformáló feladatot.

Két neves gyógypedagógus a társadalmi elfogadás kialakítását az iskolás korra teszi, és ehhez készítettek óravázlatokat az osztályfőnökök számára. *(Kőpatakiné Mészáros Mária - Nádás Pál: Ismerkedő könyv)*

A **Salva Vita Alapítvány Munkáltatói Fórum elnevezésű rendezvényein** a munkáltatók informálódhatnak a fogyatékos emberek foglalkoztatásának tapasztalatairól.

A **Szempont Alapítvány** az újbóli társas-társadalmi beilleszkedési lehetőségek érdekében rendszeres klub alkalmakat, életmódtáborokat, találkozót szervez.

A *médiában* megjelenő fogyatékosokról, illetve arról, hogyan jelennek meg a fogyatékosok a médiában, összeállt már egy kötet. (Közvetítés, szerkesztő **Litavec Anna**) Ebből a kötetből idézek: „Az elektronikus és az írott médiában dolgozók tapasztalata szerint sokat javítana a helyzeten, ha a fogyatékos

személyekkel foglalkozó szervezetek tudatosan, szakszerűen és szervezeten ellátnák információval a sajtót, mert az e területen dolgozó munkatársak jelentős része szociálisan érzékeny, csak nem jutnak információhoz, illetve nem ismerik a fogyatékos emberek nyelvét, problémáit, lehetőségeit. Erre nagyon jó példa a Fogyatékosok Nemzeti Sportszövetségének kezdeményezése, ahol egy információs rendszer működik, ahonnan a sajtóorgánumok számára szétküldik tagszervezeteik sporteredményeit, híreit stb. Hasonló módon létre lehetne hozni az érdek- és jogvédelemmel, a művészettel és a közélettel kapcsolatban is, egy hasonló információs adatbázist. Sajnos ismert azonban, hogy ezek a szervezetek nem rendelkeznek sem a szükséges pénzügyi forrásokkal, sem a megfelelő szaktudású emberi erőforrással e feladatok ellátásához.

Eddig nem létezett és ma sem létezik egy átfogó koncepció a **közszolgálati rádióban**, amely a fogyatékoságügyet – mint rendszert kezelné. A rádió felépítéséből fakadóan számtalan műhelyben folyt és folyik a téma feldolgozása. Az adók jellegüknél fogva sok műsorban, túlnyomórészt beszélgetős műsorokban érintették a témát. A műsorvezetők általában nagy empátiával, komoly hangvételben dolgozták fel az ügyet. Nagyon sok eseményről krónika szinten is hírt adtak, és voltak komoly, mélylélektani interjúk, ahol egy-egy ember, család sorsát mutatták be. A kilencvenes évek óta – ahogy a társadalomban is – úgy a rádióban is nőtt a fogyatékos emberek elfogadása és az ember bemutatása mellett egyre többször lehetett felfedezni, hogy kiléptek az addigi gyakorlatból, melyben a fogyatékos embert mintegy sajnálnivaló, szegény, elesett valakit mutatták be.

A **televízió** esetében kétféle műsort kell megkülönböztetnünk egymástól. Külön kategóriát alkotnak a szegregált műsorok, melyek csak a fogyatékoságüggyel valamilyen módon kapcsolatba hozható témákat tárgyalnak, közönségük is többnyire az érintettek (maguk a fogyatékos emberek, családtagjaik és a velük foglalkozó szakemberek) köréből kerül ki, s ezen kívül létezik a többi televíziós műsor, melyekben a fogyatékos ember többnyire fogyatékosága, speciális élethelyzete okán jelenik meg. Nem hagyható figyelmen kívül, hogy a televízió a vak és a siket emberek számára akadályozottan használható kommunikációs eszköz, mely akadályok azonban olykor csupán jóakarattal, máskor speciális eszközök, módszerek alkalmazásával leküzdhetők. Olykor az is elég lenne, ha a feliratozott információk szóban is elhangoznának, ha például egy kerekasztal-beszélgetés elején el is hangzik, hogy kik a résztvevők, s nem csak a képernyőn jelenik meg a nevük és a beosztásuk.”

A „**Láthatatlan kiállítás**” a partneri viszony kialakításához nyújt rendkívül hasznos módszert a szimuláció formájában. A jó szimuláció gyakorlat eredménye: a látássérült emberek helyzetének reális értékelése, a velük szemben támasztott megfelelő elvárások kialakulása. A szimulált helyzetben természetesen a látó ember sose fogja ugyanazt érezni, mint aki ténylegesen látássérült. Arra jó a módszer, hogy közelítsünk a vakság élethelyzetének

megértéséhez, és nagyobb empátiával, ugyanakkor megfelelő elvárásokat támasztva foglalkozunk a látássérült kliensekkel.

Üzenetek. Idézetek *Reményik László* könyvéből:

- Vigyázzanak az emberek a vakokra, és ha kell, segítsenek. A gyerekek ne cukkolják a vakokat, mert nem tehetnek arról, hogy ilyenek. Ha odajönnek, ne azt kérdezzék, hogy Vak vagy? Hanem azt, hogy mi a baj?
- A gyerekeket kapcsolják be a valós világba! Vigyék el mindenhová, és meséljenek el neki mindent.
- Fontos, hogy a nem látó embert ne szolgálják ki teljes mértékben, mert akkor idővel önbecsülés nélküli, értéktelen emberré válik. Nagyon fontos a hasznosság tudata, mert cél nélkül élni ki szeret? A munkám mellett egyéb elfoglaltságot is kerestem magamnak.
- Amikor a szülő megtudja, hogy fogyatékos gyereke született, elkezdi szégyellni. Sajnos többen megpróbálják elnyomni magukban ezt az érzést, és úgy kimutatni a szeretetüket, ahogyan a gyereküknek nem biztos, hogy jó lesz. Igazi szeretetet kell adni, nem nagyobb szelet süteményt.

A ma élő látássérültek és segítők az úttörői a társadalmi szintű teljes elfogadás elérésének. Ha mi jó példával, egységes szemlélettel tudjuk befolyásolni, tudunk hatni a társadalomra, akkor is több évtizedig tarthat az esélyegyenlőség, egyenrangúság elérése. Sokat kell még tennünk, van feladatunk bőven. És sokan kellünk ahhoz, hogy elérjük a célokat. Fogjunk össze.

Mert mi is a cél? „a vakon is kiegyensúlyozott, hasznos munkát végző, alkotóképes ember. Ez minden fáradozást megér. Mert az ember nem csodaként születik meg, hanem – a szülők és pedagógusok segítségével – az emberi személyiségben rejlő lehetőségek okos kihasználása következményeként.”

Dr. Pálhegyi Ferenc

A közösségi élményt fogalmazta meg egy saját környezetében óvodába járó vak kislány óvónője: „Tündi nélkül szegényebbek lennénk – gyerekek és felnőttek egyaránt. Mindannyiunk személyisége gazdagodott. A gyerekek megtanulták elfogadni a másságot, hogyan segítsék a rászorulókat, alkalmazkodóképességük finomult. Mi, felnőttek igazán és fokozottan átélhettük, hogy minél több szeretet és gondoskodást adunk, annál többet kapunk vissza. Biztatni és bátorítani szeretnék minden szülőt és pedagógust, hogy merjék vállalni a hasonló kihívásokat.”

Hozzáteszem: minden embert biztatnék, hogy ne féljenek jó szóval, bizalommal fordulni látássérült embertársaik felé. Mert én is azt hiszem, ha megismerjük és elfogadjuk őket, mindannyiunk élete gazdagabb lesz.

Felhasznált irodalom

- Dávid Andrea – Dr. Gadó Márta – Csákvári Judit Látássérült emberek elemi és foglalkozási rehabilitációja Útmutató látássérült emberek

rehabilitációjával foglalkozó szakemberek számára FSZK, Budapest, 2008.

- Dr. Földiné Angyalossy Zsuzsa - Hartdéken Józsefné Látók között útmutató súlyos fokban látássérült tanulók neveléséhez általános iskolai tanítók és tanárok számára 1995.
- Hogyan segíthetnek? www.mvgyosz.hu
- Kálmán Zsófia - Könczei György A Taigetosztól az esélyegyenlőségig Osiris Kiadó Budapest, 2002
- Kőpatakiné Mészáros Mária - Nádás Pál Ismerkedő könyv. *A paralimpiai sportok – társadalmi befogadás – szemléletváltás A Magyar Paralimpiai Bizottság és az Önkormányzati és Területfejlesztési Minisztérium (ÖTM). Sport Szakállamtitkársága támogatásával készült pdf. formátumban az interneten*
- Látók között Útmutató
- Litavec Anna (szerk.) „Közvetítés” – Fogyatékosügy és média Magyarországon Ifjúsági, Családügyi, Szociális és Esélyegyenlőségi Minisztérium Budapest, 2004
- Paul E. és Susan V. Ponchillia A vak és látássérült személyek rehabilitációs tanításának alapjai ELTE GYFK Budapest, 2007
- Reményik László, Akik a sötétben is látnak Háttér kiadó 2000
- Segítségel könnyebb. MVGYOSZ Jász-Nagykun-Szolnok megyei Egyesülete, 2007
- Segítsen! Tájékoztató látó embereknek arról, hogyan nyújtsanak segítséget látássérülteknek Fehér bot Alapítvány, 2007. http://www.fszk.hu/rpi/latasserult_emberek_komplex_rehabilitacioja/Segitsen.pdf (nagy betűs, ritka soros, piktogrammal)
- Sheila Hocken Emma meg én Magvető, 1980

Bakos Judit gyógypedagógus, rehabilitációs tanár

* * *

Vakot látók - merjünk beszélni róla!

Készült: Bakos Judit, a Vakok Állami Intézete gyógypedagógus, rehabilitációs tanár munkatársának „Vakot látók” című előadása nyomán

Reagáló: Németh Orsolya

a Vakok és Gyengénlátók Közép-Magyarországi Regionális Egyesület munkatársa

Talán nem én vagyok az egyetlen, akit érdekel, milyenek látják a vakokat, akik látnak. Talán nem csak nekem jut eszembe, hogy elgondolkodjak azon, vajon megnéznék-e az emberek az utcán, a vonaton, a hivatalban, egy konferencián vagy egy boltban. És ha megnéznék, vajon mit látnak belőlem? A fehér bot láttán azonnal elkapják tekintetüket, mintha nem illene oda se nézni, vagy épp meredten bámulnak, mint valami földönkívülit? Ha a buszon ülni látnak, mikor a fehér bot a táskámban lapul, vajon mit néznek ki belőlem, mit gondolnak, tanulok?, dolgozom?, és mennyiben változik ez a kép, mikor ülőhelyemről felállva előveszem a fehér botot és elindulok az ajtó felé, hogy leszálljak? Észre veszik-e vajon a fehér bot árnyékában, hogy aznap épp elegánsan vagyok felöltözve, vagy kicsit kopott már rajtam a farmer?

Mindennapjainkban természetesnek tűnhet, hogy a látó emberek megnézik embertársaikat, alakjukról, öltözetükről, viselkedésükről képet alkotnak, benyomást formálnak. Ha az illető jól látható, szembe tűnő fogyatékkal rendelkezik, pl. kezében ott a fehér bot, vagy épp mankóval jár, ez a kép automatikusan is megféleltetésre kerül mindazzal, amit ezekről az emberekről, erről a csoportról tudunk, vagy tudni vélünk.

Amikor a látó emberek megnézik egymást, észrevehetik a másik előnytelen fazonú szoknyáját, kellemetlen színösszeállítású öltözetét vagy foga közt az ebédre elfogyasztott mákostoszta nyomait. Sajátos, némileg bensőséges viszonyban kell ahhoz lenniük azonban, hogy ezeket az apróbb zavaró tényezőket egymásnak vissza is jelezzék. Gondolhatják, hogy talán ő maga is észrevette, csak még nem volt ideje fogat mosni vagy egyszerűen így szeret öltözködni. Ha viszont egy vak ember mutatkozik furcsa színösszeállítású ruhában, azt gondolhatják, "szegény, nem látja, mit vesz föl, és nincs, aki segítsen neki." De persze a világért sem szólnának, hogy "Ne haragudj, miért épp ezt a felsőt vetted fel ehhez a nadrághoz?"

Pedig elkél a segítség, gyakrabban, mint gondolnánk. Miért van, hogy mégsem beszélünk arról, hogyan lehet tapintattal segíteni a vak embereket abban, hogy megjelenésük a társadalmi elvárásoknak megfeleljen, és ez által ne lehessenek szánakozás vagy lenézés tárgyai? Ki az egyáltalán, aki segíthet ilyen helyzetben, és hogyan?

A mindennapjaim során ismeretlen látó emberek gyakran szegeznek nekem a kérdést, hogy ki segít nekem öltözködni. A téma akár zavarba is hozhatja, hiszen nem egyszer fordult már elő, hogy úgy gondolták, az öltözködés során a nadrág vagy a melltartó felvételével lehetnek problémáim, de általában szerencsére nem erre tippelnek. A legtöbb embert valóban érdekli, hogyan választunk magunknak ruhát, érdekelnék-e minket a színek, ki segít elegáns, igényes összeállításaink kialakításában, miről jegyezzük meg, melyik holmink milyen színű és mihez illik. Az ilyen kérdésekre örömmel válaszolok, remélem, mások is ezt teszik!

Mi, látássérült emberek is örülünk, ha megdicsérik jó frizuránkat, csinos megjelenésünket. Gyakran szenvedünk viszont információhiányban ezeket illetően. És nem csak azt nem tudjuk, mi magunk, hogy hogyan nézünk ki, gyakran sokkal fontosabb lehet számunkra, hogy megjelenésünk illik-e a környezetünkhöz, a többi emberhez vagy az aktuális alkalomhoz. Egy házibulin a lányok mindig megnézik egymást, megállapítják, ki van alul- vagy épp túlöltözve. Ezeket a véleményeket azonban a legritkább esetben közlik egymással őszintén, általában az ilyesmi nem is beszéd tárgya. Pedig sokszor volna jó tudni, hogy ruházatunk a többi jelenlévőéhez képest hivatalos, sportos, ledér vagy netán egyszerűen igénytelen.

Az írott öltözködési szabályok ma már kevés téren határozzák meg mindennapjainkat, az íratlan normákat pedig jórészt vizuálisan, jártában-keltében, a tévéből, magazinokból tanulja a látó gyermek és fiatal. Ha valaki a teljesen vak fiatalnak nem mondja el, sose fogja tudni, hogy hogyan járnak az utcán az emberek, hogy a házi öltözet és papucs vitathatatlanul kényelmesebb, de furcsa látványt nyújt kint a szabadban. Sok gyógypedagógus és szülő tudja, hogy ugyanígy tanítani kell a serdülő vak fiút és lányt testének, arcának, hajának ápolására és csinosítására, sokkal inkább, mint az utánnal tanuló látó kamaszt. Aprólékos és gondos feladat megértetni egy születése óta teljesen vak emberrel, mi különbözteti meg az elegáns öltözködést a divatostól, mi a különbség az egyes korosztályok viseletében, hogyan kell összeválogatni a színeket, fazonokat, de még akár azt is, hogy az öltözködés nem csak az évszaktól, hanem a napi időjárástól függően is változik.

És ha már tudjuk, mi minden van, amit finoman tanítani, amire tapintattal figyelmeztetni kell a vak embert, még mindig kérdés, hogyan tehetjük ezt, kinek van ehhez joga?

Gyermekeknél, fiataloknál általában természetes, hogy öltözködési és higiénés szokásaikat jó ideig a család, elsősorban az anya gondoskodása határozza meg. Ő választja ki a boltban a gyermek ruháját, ő mondja meg, milyen frizurát viseljen, ő vásárolja meg a megfelelő tisztálkodószereket. Tíz évesek elején a gyerekek általában már fokozott igényt mutatnak az önálló döntésekre, de ehhez az kell, hogy jól kialakult ízlésük, határozott igényeik legyenek. Sajnos tapasztalat, hogy a vak gyermekek és fiatalok ilyesmivel gyakran egyáltalán

nem, vagy csak korlátozottan rendelkeznek. Magam is nem egy olyan vak fiatal ismertem annak idején, aki még tinédzser korában is melegítőben járt iskolába, egyszerű, gyerekes, rövid frizurát viselt, nem hordott divatos cuccokat és nem is mutatott igényt erre, nem is tudta, mi az, hogy divat és mi most a menő.

Ugyanakkor a legtöbb vak lánygyermek és serdülő kamasz erőteljesen vonzódik az illatszerekhez, nem egyszer a túlzás határáig használva azokat. Ez természetesen épp úgy napjaink divatjának része, ami ráadásul számunkra is érzékelhető, tehát ebben, önmagában semmi rossz nincs, amíg az illatszerek használata jól ápolt külsővel és igényes megjelenéssel jár együtt.

A segítség kérdése akkor kezd problematikusá válni, amikor a vak gyermek felnő, ideális esetben leválik családjáról, dolgozni, társaságba járni kezd. Persze a családdal való kapcsolat ekkor is nagy segítséget jelenthet, pl. egy segítőkész rokon alkalmanként eljöhet velünk nagy bevásárlásra, de nem mindegy, kinek az ízlésében bízunk. Nem mindegy ugyanis, hogy a nagymama ízlése szerinti ruhákat hordjuk-e, vagy hűgünk harsányan fiatalos stílusa tükröződik ruházatunkon. Persze egyik se jó, az ideális az, ha a segítő képes saját preferenciáit túllépve arra ügyelni, hogy az adott ruhadarab a vak embernek jól álljon, és egyéb tulajdonságaiban is kedvére való legyen, pl. kellemes anyag, kényelmes viselet, netán kedvelt szín, merthogy ilyenje is, lehet egy teljesen vak embernek is.

Nőknél ez a kérdés nem túl nehézkes, hiszen a shoppingolás amúgy is kedvelt társas tevékenységünk, férfiaknak már jóval nehezebb lehet egy ilyen segítőkész társat találni. Persze "öltöztetheti" a vak férfit a felesége is, ha látó, ez elég gyakori is a mindennapokban.

Visszatérve az előbb felvetett kérdésre, bizonyos esetekben különösen nehéz lehet az a helyzet, amikor a vak ember külseje látványos hibát hordoz, pl. az utcai közlekedés során összekente fehér ingét, és valami fekete folt éktelenkedik rajta, ami nagyon könnyen előfordulhat. Vajon ki szólhat ilyenkor? Véleményem szerint bárki, aki kellően jó viszonyban van az adott vak személlyel, legyen az egy kolléga, egy rokon, egy személyi segítő, stb. Az a fontos inkább az, hogy milyen körülmények között figyelmeztetnek minket. Semmi esetre ne tegye ezt senki nagy nyilvánosság előtt, legjobb az ilyesmit tapintattal, de zavar mentesen, négy szemközt megbeszélni. Ebben, ha megfelelő természetességgel van kommunikálva, semmi bántó vagy szégyellni való nincs, sőt, ez nagy segítség külsőnk rendben tartásában. Nem mindig tudhatjuk pl., hogy kedvenc, egykor divatos ruhadarabunk a sok mosás során vesztett színének élénkségéből, kibolyhosodott, vagy csak szimplán kiment a divatból.

Lehetnek azonban extrém helyzetek, amikor nem is olyan egyszerű ezt a kérdést megválaszolni. Nehezséges lehet ez a kommunikáció, oktató és hallgató, főnök és beosztott vagy ügyfél és ügyfélszolgálati munkatárs között. Hogyan mondja meg pl. egy látó nő, pl. egy oktató egy jó ötvenes vak férfinak, hogy a pulóvere csak

a köldökéig ér, és ez egyáltalán nem szép látvány? Hogy lehet az ilyen problémák észrevételére megtanítani azt az intézeti körülmények között felnőtt, hospitalizálódott vak embert, akit erre évtizedeken keresztül senki nem figyelmeztetett? Hogy lehet ilyen esetekben, tiszteletben tartani az általános jó megjelenés elvárása és az önrendelkezés joga közti keskeny mezsgyét?

A biztosan legrosszabb, ami ilyen helyzetben egy vak emberrel történhet, ha a figyelmeztetést a kísérőnek, segítőnek, a vele együtt mutatkozó látó személynek célozzák. Ez bántó, lenéző, megalázó magatartás, amit mindenképpen kerülni kell!

Nem gyakran megbeszéltek téma vak nők körében a sminkelés. Egyesek vonzódnak ehhez, mert úgy gondolhatják, előnyös számukra, növeli önbizalmukat, javítja külsejüket. Ha valakinek ilyen igénye van, azon nem szabad megdöbbenni, inkább segíteni kell abban, hogy ilyen téren is megvalósíthassa önmagát. A felnőtt korában látássérültté vált nőt is valószínűleg újra meg kell tanítani ennek a tevékenységnek apróbb fortélyaira, hiszen a korábban használt tükör helyett most már más támpontokra kell támaszkodnia szépítkezés során, a veleszületetten vak lányok pedig egészen más technikákat igényelnek, vagy találnak ki maguk számára. Ezt egyébként találóan leírja Sheila Hocken Emma meg én című könyvében. Mások viszont, köztük jómagam is, irtóznak a smink használatától, mert annak elkenődését nem tudják kontrollálni, és ez inkább frusztrálja, idegesíti őket. Látássérült nőknél alapvetően a szolid, semleges szépítőszer használata érdemes törekedni, amik szinte bármilyen ruhához illenek, pl. pasztellszínek.

Összességében, ha egy mondatban kell elmondanom, mit tartok a fent leírtakból a legfontosabbnak, akkor azt hangsúlyoznám, hogy "merjünk beszélni róla". Vagyis merjünk szólni, ha valami olyat látunk, amit látássérült barátunk, kollégánk, rokonunk, segítettünk nem képes észlelni, pl. egy foltot a ruháján, de tegyük ezt mindig kellő tapintattal és érzékenységgel, és mindig merjünk kérdezni és őszintén válaszolni!

Meggyőződésem, hogy a kulturált megjelenés, a jól ápolt külső fontos eszköze lehet az előítéletek csökkentésének, a látássérült emberekről kialakuló kedvező kép elérésének. Mert el kell fogadnunk, hogy az utcára, a társaságba, a nagyvilágba kilépve külsőnkkel és modorunkkal nem csak magunkról, hanem sorstársainkról is bizonyítványt állítunk ki, akár tetszik ez nekünk, akár nem.

Németh Orsolya
a Vakok és Gyengénlátók Közép-Magyarországi
Regionális Egyesület munkatársa

* * *

Olvasni jó!

Előadó: Péter Zsigmond

a Magyar Vakok és Gyengénlátók Országos Szövetsége Braille nyomdájának munkatársa

Ez különösen igaz a vak emberek esetében, mert az olvasás útján rendkívül sok ismeretet, tapasztalatot szerezhetnek. Számukra nagy kincs például egy Braille-írási könyv.

De vajon, hogyan készül a Braille-könyv?

Manapság a Braille-könyvek nyomtatásra történő előkészítése számítógéppel történik. Ennek első feltétele, hogy legyen egy elektronikus változat a feldolgozásra szánt kiadványból.

Az elektronikus változat elkészítése gyakran szkenneléssel és egy karakterfelismerő szoftver segítségével történik, mert a pontírási nyomtatáshoz a kiadványnak karakteres formában kell rendelkezésre állni. Képfájlokat ugyanis nem tudunk kinyomtatni.

Miután elkészült a kiadvány elektronikus szöveges változata, következik a szkennelt anyag korrigálása: a betűhibák javítása, a különböző képekből, rajzokból maradt karakterek törlése.

Majd az előfeldolgozás részeként a képaláírások, lábjegyzetek, széljegyzetek és kiemelt részek a helyükre kerülnek. Megtörténik az ábrák és táblázatok vakok számára is jól értelmezhető formátumba való alakítása is. Ha a szöveg Word vagy pdf - vagyis nem szkennelt - formátumban áll rendelkezésre, akkor is el kell végezni ezt az előfeldolgozást.

Nyomtatás előtt lényeges a kiadvány elkészítésének megtervezése.

Az egyik szempont, amit figyelembe kell venni az, hogy ki a célközönség, kik fogják olvasni a könyvet: ők kezdők vagy haladók a pontírás olvasásában. Ettől függően kell meghatározni a betűk nagyságát, a sorok közti távolságot, és azt, hogy egy- vagy kétoldalas legyen a kiadvány. Ekkor kell eldönteni azt is, hogy teljes- vagy rövidírási legyen a könyv.

Tankönyvek, és irodalmi művek esetén figyelembe kell venni a kiadvány tartalmát, mert az is befolyásolja, hogy teljes vagy rövidírási legyen a könyv.

Ezután következik az anyag nyomtatásra való előkészítése.

Annak, aki Braille-feldolgozást végez, tapasztalt, precíz munkát végző személynek kell lennie. Munkája során, magas szinten kell ismernie a magyar helyesírás és a magyar pontírás szabályait. Feldolgozás közben el kell végeznie a helyesírási hibák javítását, és alkalmaznia kell a pontírás szabályait, kivételeit.

Úgy kell megformázni a szöveget, hogy az a tapintó kéz számára jól áttekinthető legyen. Gondosan ki kell dolgozni a címeket, a lapszéli és lábjegyzeteket, a kiemelt részeket, a listákat és a táblázatokat is.

Feldolgozás közben alkalmaznia kell a pontírás kémiai, fizikai, matematikai és számítástechnikai jeleit, és amennyiben többnyelvű a kiadvány, figyelembe kell vennie nemcsak a magyar, hanem a más nyelvekre vonatkozó pontírási szabályokat is.

Nagyobb anyag esetén kötetekre bontja a szöveget, miközben figyelembe veszi a könyv tartalmát és más gyakorlati szempontokat is. Végül vakok számára is jól áttekinthető tartalomjegyzéket készít.

A feldolgozást végző személy az előkészítés végén egy szoftver segítségével elvégzi a szöveg Braille-írásra való fordítását, majd a kódolt szövegben ellenőrzi a tördelést.

Ezután a kiadványról elkészül egy próbanyomat.

A munkafolyamatban a következő lépés a szöveg korrektúrája. A próbanyomatot egy korrektor olvassa el.

Neki szintén gondos munkát végző személynek kell lennie. Munkája során, magas szinten kell ismernie a magyar helyesírás és a magyar pontírás szabályait. Ő gyűjti ki a kiadványban maradt helyesírási, szóelválasztási hibákat, és felhívja a figyelmet a formázási, tördelési hiányosságokra is.

Ezután történik a hibalista alapján a javítás, és amennyiben ennek hatására eltolódik a szöveg, a Braille-feldolgozó elvégzi az anyag újratördelését.

Most már következhet a nyomtatás.

A könyv kinyomtatásánál lényeges a megfelelő vastagságú és minőségű papír kiválasztása. Olyan papírt kell használni, amelyen a pontok kellemes tapintásúak, és sokáig megmaradnak. A nyomtatón be kell állítani a betűmagasságot, a sorok távolságát, a pontmagasságot, s hogy egy- vagy kétoldalas kiadványt nyomtasson a gép.

Majd közvetlenül a nyomtatás után még egy ellenőrzés következik.

Ekkor azt kell megvizsgálni, hogy történt-e esetleg nyomtatási hiba. Elég magasak és jól olvashatóak-e a pontok. Nem sérült-e meg valamelyik lap nyomtatás közben.

S végül a könyv bekötése történik meg.

A könyvkötő gondosan végzi a munkáját. Vigyáz arra, hogy a lapok lyukasztása és a gerincbe fűzés közben ne nyomódjanak a pontok. Tárolás közben sohasem fekteti le a köteteket, és nem rak sok könyvet egymásra, hogy minél tovább olvasható maradjon a szöveg.

Az olvasás rendkívül nagy élmény a vak emberek számára. Ezért mindig nagy örömet jelent nekünk, ha egy új kiadványt adhatunk át sorstársainknak.

Az előadásom következő témája a Braille-írás értéke a mindennapi életben.

Manapság vannak, akik úgy vélik, hogy a Braille-írás egy idejét múlt rendszer, amivel már teljesen felesleges foglalkozni, mert már nincs értéke. Vajon igazuk van? Gyakorlatias segítséget nyújthat ma egy vak embernek a pontírás a mindennapi életben? Erre keressünk most választ.

Tekintsük át, hogy mit nyújthat a vakírás a tanulásban, a munkavállalás terén, az otthonunkban és általában a mindennapi életben.

Tehát az első terület legyen a **tanulás**.

Vizuális típusú vak embereknek kiváltképp hasznos, ha pontírásból tanulnak. Ők is, ugyanúgy, mint a látó emberek, gyakran mondják, hogy egy bizonyos gondolatot ott a jobb oldalon, a jobb felső sarokban „látták”. A tanultak visszaidézésében segít nekik, hogy hol volt az adott gondolat a pontírású oldalon. A tapintás közel áll a látáshoz. Ezt igazolja egy kísérlet is, ami szerint a vak embereknek, amikor Braille-írást olvasnak, olvasás közben az agyuk látás központja működik.

A vizuális típusú vak embereken kívül azok használják még gyakran a Braille-írást, akik elmélyülten szeretnének áttanulmányozni valamit. Ezért sokan nyomtattatnak ki a Bibliából részeket.

A Braille-könyvek formázásakor különös gondot fordítunk arra, hogy a formázás elősegítse az anyag átláthatóságát, a fő- és al gondolatok megtalálását. Ennek érdekében a tapintó kéz számára is egyértelműen felismerhetővé tesszük a fő- és alcímeket, a kiemelt területeket, szavakat és mondatokat.

A pontírás alkalmaz fizikai és kémiai jeleket. Ezért képesek vagyunk ezekkel a tudományágakkal foglalkozó tankönyveket is készíteni.

A Németh-féle pontírású rendszerrel képesek vagyunk egyetemi szintű matematikai anyagokat kinyomtatni pontírásban.

A domború rajzok segítségével síkidomokat, függvényeket és más ábrákat is meg tudunk jeleníteni.

A magyar nyelv tan elsajátításában fontos szerepet kap a vak emberek számára a pontírás. Ezt igazolja, hogy a vakírásban olvasó sorstársak helyesírása sokkal jobb azok helyesírásánál, akik nem használják ezt a rendszert.

A földrajz tanulásban a tapintható térképek jelentenek pótolhatatlan segítséget.

A történelem- oktatásban is a domború térképeknek van egyedülálló szerepe, valamint a különböző időegyeneselek megjelenítése gyakorlatias számunkra.

A számítástechnikai ismeretek elsajátításakor nagyon jók a különböző szoftverek pontírású kézikönyvei, amelyek lehetővé teszik, hogy az előttünk levő könyvből elolvassuk egy-egy folyamat leírását, és azt azonnal kipróbálhassuk a számítógépen. Kitűnő segítség pl. egy-egy szoftver billentyűkombinációinak megtanulásához.

A zenetanulásban a Braille-kották nyújtanak segítséget. Általuk önállóan képesek vagyunk megtanulni a zeneműveket.

A Braille-írásnak az idegen nyelvek tanulásában óriási szerepe van. Segítségével pontosan elsajátíthatjuk az adott nyelv helyesírását. Ez különösen hasznos pl. az angol nyelv tanulása esetén, ahol nagyon eltér a szavak írott és beszélt alakja. A pontírással az írott alak pontosan elsajátítható, valamint a kiejtés is jelölhető, mert képesek vagyunk használni a fonetikai jeleket is.

A tanuló a vakírás segítségével képes az idegen nyelven felolvasni is.

Sokan felismerik ezeket az előnyöket, ezért van az, hogy az évek során nyomtattam már pontírásban angol, német, spanyol, francia, holland, olasz, eszperantó, orosz, román és perzsa szövegeket. A perzsa nyelvű nyomtatás különösen nagy élmény volt számomra. Amikor perzsául kezdtem tanulni, a számítógépet hívtam segítségül, de nem jártam sikerrel. A latin betűket olvasó képernyőolvasók felhasználásával nem tudtam elolvasni a perzsa kiadványokat, mert ez a nyelv az arab ábécére épül. Nehezítette a helyzetet az is, hogy a perzsák is jobbról balra írnak, és csak mássalhangzókat használnak az írásukban. A vakírás segítségével azonban sikerült legyőzni ezeket az akadályokat, és így

tudok perzsa nyelvű kiadványokat olvasni, ami nagymértékben segíti a nyelvtanulásomat.

A Braille-írás felhasználásának második fő területe a munkavállalás.

A nemlátó embereknek gyakran kifinomult az ízérzéke. Ezt a képességet felhasználva Franciaországban alkalmaznak vak borászokat. Az ő munkájukat segíti az, hogy a boroshordókon és -palackokon pontírásban van feltüntetve, hogy mi van bennük.

Más esetekben azt aknázzák ki, hogy a nemlátó embereknek gyakran jó a szaglásuk. Illatszerekkel foglalkozó gyárak ezért alkalmaznak vak munkatársakat is. Nekik az illóolajokat, kozmetikumokat tartalmazó dobozokat látják el Braille-írású feliratokkal.

A telefonkezelők számára lényeges, hogy gyorsan megtalálják azt, hogy a munkahelyükön egy személy melyik melléken van. Ebben segít nekik egy ábécérendben összeállított vakírású lista arról, hogy ki melyik melléken található.

Jó képernyőolvasó és Braille-kijelző segítségével sorstársaink képesek ellátni egy titkárnyó feladatát is. Látó emberek számára is esztétikus, szépen formázott leveleket és dokumentumokat tudnak készíteni.

Vak ügyvédek tárgyalások közben a Braille-jegyzeteikből utánajárhatnak egy-egy érvnek, jogszabálynak. Így teljes értékűen, önállóan tudják elvégezni a feladataikat.

A zenetanárok, és művészek munkáját szintén a Braille-kották segítik.

Előadók, tanárok pontírású vázlatot írnak az előadásukhoz. A vázlat felhasználásával összefogottan, logikusan képesek megtartani az előadásaikat.

A harmadik terület az otthonunk.

Itt is nagy hasznát vehetjük a vakírásnak.

A dossziék, CD-k, DVD-k és kazetták feliratozásával elérhetjük, hogy jól tudjuk azokat rendszerezni, és szükség esetén elővenni.

Ugyanígy segítséget nyújt nekünk az igazolványtartók Braille-feliratozása is. Bizony nem mindegy, hogy egy-egy ügy intézésekor melyik igazolványt vesszük elő.

A konyhában segít az, ha a fűszertartóinkon vannak pontírási feliratok. És jó, ha kéznél van a vakírási szakácskönyv is.

Braille-írási jelekkel, domború pontokkal ellátott játékok segítenek a kikapcsolódásban. Ilyen lehet pl. a sakk, a dominó, a bűvös kocka és a kártya is.

Nekünk sokat jelent, hogy ma már sok gyógyszer Braille-felirattal van ellátva. Ez segít a gyógyszereink közötti tájékozódásban. S ugyanígy hasznos, ha elolvashatjuk a gyógyszerek betegtájékoztatóit is.

A művelődésünket támogatja az, ha pontírási könyveket olvashatunk. Ily módon valódi olvasási élményben lehet részünk. Olvasás közben önállóan tudjuk értelmezni az irodalmi műveket, mi alkothatjuk meg azok érzelmi háttérét, hangsúlyait. Ez különösen fontos a versek esetében.

Ugyanakkor az is nagyon jó, hogy nemlátó szülők a pontírási könyvekből felolvashatnak gyermekeiknek. Így sok közös élményben lehet részük, ami erősíti a gyermekükkel a kapcsolatukat és hozzájárul a gyermekek fejlődéséhez.

A negyedik pontban pedig nézzük meg, hogy mely más területeken igen hasznos még a pontírás.

A Braille-karórának a beszélő órával szemben az a nagy előnye, hogy forgalmas helyeken, nagy zajban is megnézhetjük a pontos időt, valamint hasznos akkor, ha színházban vagy koncertteremben vagyunk, mert akkor csendben, minden feltűnés nélkül tudhatjuk meg, hogy hány óra van.

A műsorfüzetek pedig tájékoztatást adnak nekünk arról, hogy pl. egy koncerten éppen mit hallunk.

A középületekben és más helyeken a tapintható térképek és alaprajzok segítenek minket a tájékozódásban, és ugyanígy fontos számunkra az is, hogy sok helyen vannak Braille-írási feliratok az ajtókon vagy az ajtók mellett. Így egyedül is tudunk közlekedni.

Hasznosak a mindennapi életben a domború pontokkal ellátott mérőszalagok és vonalzó is.

Ha étterembe megyünk a Braille-étlapok, és itallapok hozzájárulnak ahhoz, hogy önmagunk tudjunk választani a kínálatból.

Pontírási hirdetéseket tartalmazó tábla, mint amilyen a Magyar Vakok és Gyengénlátók Országos Szövetségében van, hozzájárul ahhoz, hogy a hirdetések által is kommunikáljunk másokkal.

A Braille-szöveggel ellátott ajándéktárgyak pedig hozzájárulnak az ajándékozás öröméhez.

A folyóiratok segítségével hozzájuthatunk az aktuális hírekhez. Kiemelném pl. azt, hogy a Rádió- és Televízióműsor című folyóirat által megtudhatjuk, hogy mikor milyen műsorokat hallgathatunk meg a különböző csatornákon.

Ha egy megbeszélésen, előadáson vagy tanórán vagyunk, a Braille-írás segítségével könnyen tudunk jegyzeteket készíteni, miközben osztatlan figyelemmel hallgathatunk másokat. Ez egy beszélővel ellátott eszköz esetében sokkal körülményesebb. A jegyzetelést elvégezhetjük egy Braille-táblával vagy egy Braille-jegyzetelővel.

A Braille-kijelzők segítenek abban, hogy elolvassuk, mi látható a számítógép képernyőjén. A nyomtatók pedig hozzájárulnak ahhoz, hogy a számítógépen levő anyagainkat kinyomtassuk.

A Braille-bemenettel és -kijelzővel ellátott mobil telefonok és Pda-k által szabadon tudunk kommunikálni másokkal, akár SMS-eket írni és elolvasni is.

A pontírás minden vak embernek rendkívül gyakorlatias. Ezt azért is mondhatjuk, mert az a vak ember, aki kihasználja az összes érzékszerve adta lehetőségeit, teljesebb életet élhet. Nekünk, vak embereknek fontos az, hogy a halláson, az ízlelésen, a szagláson kívül kihasználjuk a tapintásban rejlő lehetőségeket is.

Külön szeretném kiemelni, hogy milyen óriási jelentősége van a pontírásnak a siket-vak emberek életében. Teljesen siket-vak emberek esetében a tapintás által lehet információt átadni. Ezt megoldhatjuk pl. nyomtatott Braille-anyagokkal, Braille-kijelzővel ellátott számítógéppel, és úgy is, ha a siket-vak ember tenyerébe Braille-betűket írunk, megérintve a tenyér egy-egy pontját.

Összegzésként elmondhatjuk tehát, hogy a vakírás nem egy idejét múlt rendszer, mert most, 2009-ben is segítséget nyújt nekünk a tanulásban, a munkavállalásban, otthon és az élet más területén. Ezért biztassuk sorstársainkat arra, hogy minél többen használják ki a pontírás adta gazdag lehetőségeket!

***Péter Zsigmond
a Magyar Vakok és Gyengénlátók Országos Szövetsége
Braille nyomdájának munkatársa***

* * *

Minden, ami Braille

Előadó:

Arató András KFKI RMKI BRTO

Mottó:

Nem olvastam, 'sz nem is tudok olvasni, csak írni.

(Karinthy Frigyes: Így írtok ti

Erdélyi József: a feltámadt Petőfi)

Első személyes találkozásom a braille írással

Még kisiskolás voltam, amikor az Almássy téren megismerkedtem egy vak bácsival, akinek a kezében akkor láttam először Braille füzetet. Csodálkoztam, hogy hogyan tudja azt elolvasni. Nem tudom ki volt ő, de nagyon jó pedagógiai érzékkel a kezembe adott egy Braille táblát, és lediktálta nekem pontonként (és persze tükrözve) a nevemet, majd kivette a papírt és elolvasta. Le voltam nyugözve.

Nyelvek írások identitások tanulás

A Braille a vakok írása, a beszéd az emberek nyelve, a jelnyelv a siketek nyelve, a Morse a rádióamatőrök nyelve. Mi a közös ezekben? Nagyon sok minden. Mindegyiket kommunikációra használják, mindegyik egy emberi közösséghez kötődik, mindegyiknek van egy viszonylag nagy szótára, melyet évekbe telik elsajátítani, mindegyik motoros tevékenységhez plusz egy érzékszervi információhoz kötődik. A közösség identitását is meghatározza, hogy milyen nyelven beszél, hogy Braille-be ír, jelel vagy Morse billentyűvel, az ujjával beszél.

A Braille-t az olvasója az ujj mozgatásával tapintás útján szóképekben érzékeli hasonlóan, ahogy szóképekben olvas a gyakorlott látó olvasó is. A hangzó beszédet sem hangonként fogjuk fel, de ugyan ez igaz a Morse szavakra és a jelnyelvi elemekre is. A beszédnyelv írott képét a betűkből álló szavakat is együtt fogja fel a látó. A szóképes olvasást nagy vita övezte, de nem arról folyt a vita, hogy szóképekben olvasunk-e, hanem arról, hogy mennyiben kell azonnal avval kezdeni a kisiskolások tanítását a mihamarabbi sikerélmény érdekében.

Az olvasás oktatása a betűkkel kezdődik. Szerintem a Braille jelek oktatását nem kellene duplán kódolva tanítani, megnevezve a Braille pontokat számokkal. A Braille karakterek képét érdemes először megjegyezni, és csak később kellene a karaktereket a pontok sorszámaival jellemezni, mivel olvasás közben nincs idő a dekódolásra. Az egyenkénti betűfelismerésre sincs idő. Sőt a szavaknál is nagyobb egységeket is egyben fogunk fel Braille-ben, hangzó beszédben, Morse-ban stb. Évek alatt létrejön egy nagy mentális szótár (ezt a kognitív

nyelvészeti hívja így a beszélt nyelv esetében), aminek a nagysága egyénekenként változó.

Miért beszélek a Morse-ról? Nemcsak azért, mert hasonlóan barátomhoz, Rózsa Dezsőhöz én is rádióamatőr vagyok, hanem azért is, mert a Morse megtanulása számomra nagyon sok dolog megértéséhez vezetett. A Morse ritmusnyelv, melyben elvileg a hang magasságának és erejének nincs hatása a Morse építőelemeire, mondjuk így: fonémáira. Van még egy érdekes eltérés a beszédnyelvhez képest. A Morse fonémáit nem 1 éves korig tanulja meg az ember. Felnőtt fejjel fonéma szinten tanulni egy nyelvet nagyon tanulságos. Ezen tulajdonságai miatt kiválóan modellezhető a Morse-val a tanulási folyamat, megismerhetők a tanulási nehézségek.

Amikor a Morse kódokat tanították a hadseregekben, akkor a lényeg az volt, hogy minél érthetlenebb kódok kerüljenek adásra. Az értelmes szövegeket előtte sifírozták, aminek az eredménye az volt, hogy véletlen betűcsoportoknak néztek ki az adások. A leadott szavak ötös csoportokba voltak rendezve. Így sokkal nehezebben tudta az ellenség a lehallgatott szövegeket megfejteni. Az ilyen adásokra nem vonatkozik az, amit mondani szeretnék.

A rádióamatőrök viszont régen is, és ma is, amikor beszélgetnek az éterben, akkor mindenki által ismert rövidítéseket, vagy ún. nyílt szövegeket adnak, melyeket ha gyakran adtak és vettek, pl. műszaki jellegű információkról, antenna kísérletekről stb., akkor ezen szavak, kifejezések, néha akár hosszabb részmondatok ritmusképét már annyira begyakorolják, hogy azok egy hierarchikus rendszerben, a mentális szótárunkban tárolódnak. Ez a tárolt hierarchikus rendszer az alapszinten a Morse jelek ritmusképét, azaz fonémáit tartalmazza. Erre épülnek a szótagok, rövid szavak. Végül a hierarchia legfelsőbb szintjén a hosszabb kifejezések mondatok helyezkednek el az emberek hosszútávú memóriájában.

Azt tapasztaltam, hogy a sok Morse jel megfigyelése ill. sok jel adása után a hangzó ritmusképek és a motorikus programok egymást megerősítették. Adás gyakorlása után jobban ment a vétel. Végül olyan szintre jutottam, hogy nem kellett leírnom az általam ismert szavak, kifejezések sorozatát, hanem csak menet közben a szótáram segítségével könnyedén megértettem azt a mondandót, amit az ellenállomás adott. Ha olyan szót hallottam viszont, ami még nem rögzült a rutin memóriámban, akkor azt egy sebesség szint felett még leírni sem tudtam. Ilyenkor a rövidtávú memóriámban kellett tárolnom az össze nem álló hangokat, és sokkal nagyobb pszichikai terhelést okozott a vétel. A rövidtávú memória kapacitása nagyon kicsi. Egyénekenként átlagosan 7 ± 2 hang vagy betű vagy, szó vagy kifejezés.

Ebből látszik, hogy az idő itt nagyon nagy szerepet játszik, különösen a tanulás kezdeti szakaszában. Ezért nem szabad a Morse hangképeket a hozzá rendelt

beszéd szavakkal (pl. a P betű ritmusképét ti-tá-tá-ti kötni a "pipásbácsi" segéd szóhoz) és azt igyekezni megjegyezni, mert a Morse hangképének vételekor egy újabb dekódoló lépcsőre van szükség. Ez inkább zavaró, mint hasznos. Ehhez hasonlítható, amikor pl. a P betű Braille jelét úgy tanítják, hogy annak 4 Braille pontját számokkal megnevezik: 1-2-3-4. Egy gyakorlott Braille író soha nem gondol már ezen számokra, amikor böködi a táblán, vagy ujjával nyomkodja a pontírógép billentyűit. Sokkal inkább gondol azon pontok síkbeli elhelyezkedésére. Az olvasás szenzomotoros élménye is ehhez kell, hogy kötődjön.

Térjünk vissza a mottóra "Nem olvastam, 'sz nem is tudok / Olvasni, csak írni."

Bár ez a két sor igaz rám nézve a Braille-t illetően, azért el kell mondanom, hogy próbáltam papírról felismerni pontírású szavakat, és azt tapasztaltam, hogy ha ismert szavakat kerestem a lapon, akkor azokat, meg tudtam találni. Ehhez persze hozzájárult a nyelv redundanciája a szavak szintjén. A braille karakter képe kevésbé redundáns, mint az írott betűk képe. A síkírású betűkből sokat el lehet takarni, és mégis fel lehet azt még ismerni. A tapintás felbontása sokkal kisebb, mint a látásé. Ezért is könnyebb tévedni egy lenyomott pontú betű olvasásában még egy gyakorlott Braille olvasónak is. A szavak olvasásakor viszont segít már a nyelv redundanciája.

Egy írott szó felismerése elvisel néhány betűtévesztést is. Igaz ez a látó betűk esetében, de sokkal inkább segít a nyelvi redundancia a Braille olvasásban, és milyen érdekes, a Morse szavak felismerése rokon a Braille-jel. Mint már említettem a Morse csak a ritmusra épül, és a hang magasságának és erősségének elvileg nincs szerepe. A Morse így felfogható mintha a beszédnek egy határeseté lenne. A Morse karakterek önállóan legalább annyira sérülékenyek (nem redundánsak), mint a Braille karakterek. Ha zaj beütés hatására nem hallunk egy kis szakaszt, akkor a Morse karakter nagyon könnyen torzul. Már csak a nyelvi redundancia segíthet a szavak felismerésében, feltéve, ha a teljes szó ritmusképét tárolta az ember korábban. A beszédhang ilyen szempontból sokkal jobb, mert a három jellemző: a ritmus, hangerő és hangmagasság együttese jóval sérülésmentesebbé teszi a beszéd fonémáit, mint a Morse ritmus fonémáit.

Az, hogy a braille olvasása szóképes, ékesen bizonyítják azok a sikertelen számítógépes braille segédeszköz fejlesztési kísérletek, melyeket megfigyelhettünk az évek során. Többen is próbálkoztak avval, hogy ne teljes sort vagy oldalt jelenítsenek meg taktilis kijelzőkkel. Egy Braille karaktert toltak kocsin, vagy egy teljes braille sort futószalagszerűen. Sajnos a szenzomotoros élmény nem volt megfelelő. Kompromisszumként megmaradtak a piezoelektromos elvű kijelzőkből az egysorosak.

A Morse vétele más szempontból nehezebb, mint a Braille-é, mert sokszor kézi billentyűvel szoktak adni. Ilyenkor az adó "kézírását" is jó, ha az ember ismeri. A Morse-val beszélgetők ezt angolul szó szerint így is hívják: "fist", ami csuklót ill. kézírást jelent. A ritmuskép egyéni, de nem torzul annyira, hogy a (ti, tá és szünet) arányokat ne lehetne felismerni. Ez viszont rokon a beszélő egyéni kiejtési módjával. Sokan ismerik azt a jelenséget, hogy megtanulnak egy idegen nyelvet egy ember kiejtésében érteni, majd amikor külföldön valós nyelvi környezetbe kerülnek, akkor képtelenek az addigi tudásukat hasznosítani a különféle beszédmódok, akcentusok miatt.

Gyermekkorunkban mi is megtanuljuk a számtalan kiejtési variációt az anyanyelvünkön, sőt szerintem a különböző beszédtempókat is, de ezekre már persze nem emlékszünk, hogy hogyan. Amikor később hallunk egy addig nem ismert hangú embert beszélni, akkor a tapasztalataink alapján a hozzá közel eső ismert kiejtésből következtetünk a nyelvi lényegre. Ha sok ilyen kiejtési variációval rendelkezünk a fejünkben, akkor hamar megértjük az illetőt, hadarót, lassan beszélőt, raccsolót stb. stb. Amíg megfelelő számú variáció élményével nem rendelkezünk, addig ez nehezebb.

Meggyőződésem, hogy a Morse alapján lehet jól modellezni, mérni ezeket a tanulási folyamatokat, és így jobban meg lehetne érteni a tanulási problémákkal, diszlexiával, diszgráfiával, autizmussal küzdő gyerekeket embereket. Fontos lehet a rövidtávú, a hosszútávú és a rutin memóriák vizsgálata, ami a Morse szélsőséges tulajdonságai miatt hamarabb generálja a problémákat. A diszlexiásoknál kimutatták a soros és az asszociatív memóriák eltérését az átlagostól (a soros memória rosszabb a diszlexiásoknál). Ezeket is lehetne Morse-val vizsgálni.

Morse oktatás közben szinte törvényszerűen előjön mindenkinél a szimmetria hiba. A K betű kódja a tá-ti-tá, míg az R betűé a ti-tá-ti. Az oktatás elején, amikor még nem rögzül eléggé a ritmuskép, addig e két jelet rendszeresen felcserélik még a nem diszlexiások is. Valószínűleg ők gyakrabban, és esetleg tovább tennék ezt, mint a nem diszlexiások. Mérni lehetne azt is, hogy egy megadott sebességgel éppen csak rögzült ritmuskép más sebességgel adva milyen gondokat okozna a vételben. Akár úgy is, hogy szándékosan gyorsabb képet rögzítenénk, majd az ismeretlen lassút próbálnánk felismertetni. Eddig azt tapasztaltam, hogy ez zavart okoz az értésben. A lassú ritmuskép rögzítése utáni gyors lejátszás értési problémája elég triviális, ezért tesztelném a fordítottját.

Van szimmetria hiba a Braille tanulásakor is. Ha valaki régen írt Braille-ben, vagy még nem tanulta meg eléggé, akkor tipikusan ilyen szimmetria hibákat vét (e i, é í, s sz, l ly, t ty, n ny, h j stb.). Ezt tapasztaltuk beszélő Braille táblánk segítségével, amikor nehezebben tanítható embereket oktattunk Braille írásra. Ezzel el is érkeztünk a **MOBil SegítőTárs**, röviden **MOST** nevű eszközünkhöz.

A MOBil SegítőTársat a veszprémi Pannon Egyetemen közösen fejlesztettük ki Juhász Zoltán vezetésével. Azt a célt tűztük ki magunk elé, hogy olyan látássérült embereknek fejlesszünk számítástechnikai segédeszközöket, akik nehezebben tudják elsajátítani ezek használatát. Elsősorban az ő életüket szerettük volna megkönnyíteni. Természetesen gyakorlott vakok is jól tudják használni a MOBil SegítőTársat.

Külön meg szeretnék említeni egy 75 éves korában megvakult kedves felhasználónkat, aki elfogadta a vak identitását, és hajlandó volt megtanulni a magyar Braille írást, hogy a **MOST**-ot használhassa. Ő ösztönösen is a Braille betűk formáját memorizálta a pontok száma helyett. Két hét tanulás után képes volt már a telefon névjegyzékét feltölteni.

A MOBil SegítőTárs Braille táblaszerű beviteli rendszere, nemcsak a magyar teljesírást ismeri, ami tulajdonképpen önmagában is rövidírás, hanem a 44-es rövidírást is, ami kiegészíthető saját rövidítésekkel. A MOST fejlesztésének első szakaszában speciális méréseket végeztünk a Braille gépelés gyorsaságára. Azt találtuk, hogy a Braille-t ismerő felhasználóink nagyon gyorsan beleztek a beszélő Braille tábla használatába, és a telefonos SMS szerű írásnál effektívebb volt a Braille gépelés. Ez különösen erősen kijött a magyar ékezetes szövegeknél.

Bemutatók:

Megmutatom a Braille bevitel előnyeit a MOST-tal. Beírom azt, hogy "Jó napot kívánok!"

A számítástechnika megjelenése a vakok életében inkább segítette a Braille elérhetőségét. Utalhatok itt **Vaspöri Teréz** rövidírási fordító programjára.

Végül a MOBil SegítőTárs legújabb fejlesztési eredményét szeretném bemutatni egy off-line térképolvasási kísérletet, ami Márkus Norbert munkáját dicséri. A MOST a világhírű magyar cég a Nav N Go GPS motorját használja.

Arató András KFKI RMKI BRTO

* * *

Braille a gyógyszeres dobozon

Előadó: Fodor Ágnes

A Vakok és Gyengénlátók Közép-Magyarországi Regionális Egyesülete elnöke

Jogszabályi háttér:

A fogyatékos személyek jogairól és esélyegyenlőségük biztosításáról szóló 1998. évi XXVI. törvény 6. § (1) bekezdése kimondja: A fogyatékos személynek, családtagjainak, segítőinek biztosítani kell a hozzáférés lehetőségét a közérdekű információkhoz, továbbá azokhoz az információkhoz, amelyek a fogyatékosokat megillető jogokkal, valamint a részükre nyújtott szolgáltatásokkal kapcsolatosak.

Az Európai Parlament és a Tanács 2004/27/EK irányelve módosította az emberi felhasználásra szánt gyógyszerek közösségi kódexéről szóló 2001/83/EK irányelvet, amely így kimondja: A gyógyszernek az 54. cikk a) pontjában meghatározottak szerinti nevét Braille-írással is fel kell tüntetni a csomagoláson. A forgalomba hozatali engedély jogosultja biztosítja, hogy a betegtájékoztató a betegek érdekképviselői szervezeteinek kérésére a vakok és gyengén látók számára megfelelő formában is rendelkezésre álljon.

30/2005. (VIII. 2.) EüM rendelet az emberi alkalmazásra kerülő gyógyszerek címkéjéről és betegtájékoztatójáról

2.§ (7) A gyógyszer külső csomagolásán, amennyiben külső csomagolás nincs, a közvetlen csomagoláson Braille-írással is fel kell tüntetni a gyógyszer nevét és amennyiben több hatáserőssége van forgalomban, a hatáserősségét.

3. § (1) A gyógyszerek csomagolásához betegtájékoztatót kell mellékelni, kivéve, ha a (2) bekezdésben szereplő adatok az ott meghatározottak szerint a külső vagy a közvetlen csomagoláson kerülnek feltüntetésre.

3.§(4) A betegtájékoztató véglegesítése céljából a gyógyszer indikációja szerinti betegek célcsoportjaival konzultációt kell lefolytatni annak érdekében, hogy a betegtájékoztató jól olvasható, egyértelmű és könnyen használható legyen. Ennek eredményét a betegtájékoztató szövegének tükröznie kell. A forgalomba hozatali engedély jogosultjának a betegek érdekképviselői szervezeteinek kérésére, rendelkezésre kell bocsátania a betegtájékoztatót a vakok és gyengén látók számára megfelelő formában is.

5. § (1) Ez a rendelet 2005. október 30. napján lépett hatályba.

(2) E rendeletben meghatározott rendelkezéseket első ízben az e rendelet hatálybalépése után benyújtott forgalomba hozatali engedélyek iránti kérelmek elbírálása során kell alkalmazni. E rendelet hatálybalépésekor már forgalomba

hozatalra engedélyezett gyógyszerek esetében a címkézésre és a betegtájékoztatóra vonatkozó rendelkezéseknek legkésőbb 2010. december 31-ig kell megfelelni.

A fogyatékos személyek jogairól szóló ENSZ egyezmény 2007. évi XCII. Törvény:

„Az emberi méltóság mindannyiunkat megillet. Az emberi jogok szellemisége a fogyatékkal élők számára a jog eszközeivel való segítségnyújtást írja elő.” (Dr. Szabó Máté az Állampolgári Jogok Biztosa)

A fogyatékos embereket teljes jogú állampolgárként ugyanazok a jogok illetik meg, mint a társadalom bármely más tagját, joguk van a méltósághoz, az egyenlő bánásmóddhoz, az önálló élethez és a teljes körű társadalmi részvételhez. Az EU hosszú távú stratégiája, melynek fő célja lehetővé tenni a fogyatékosok számára, hogy élhessenek e jogaikkal, az aktív társadalmi befogadást hivatott megvalósítani. A 2004 és 2010 közötti időszakra szóló európai fogyatékosügyi stratégia központi eleme a fogyatékosügyi cselekvési terv. Az Európai Bizottság 2010-ig komoly eredményeket kíván elérni az elhelyezkedési kilátások, az akadálymentesség és az önálló életvitel tekintetében. Az Európai Unió szemlélete szerint nem hozhatók fogyatékosügyi döntések az érintettek véleményének kikérése nélkül, ezért a Bizottság fogyatékos embereket is bevon ebbe a folyamatba.

Az EU az emberi jogok szempontjából közelít a fogyatékosügyi kérdésekhez; ezzel összhangban az aktív befogadást és a fogyatékosok teljes körű társadalmi részvételét támogatja. A fogyatékosággal kapcsolatos kihívások megoldása jogi kérdés, nem az egyes tagállamok belátása szerint kezelendő probléma. Ez a szellemisége a fogyatékos személyek jogairól szóló ENSZ-egyezménynek is, melynek aláírói között van az Európai Közösség, így hazánk is.

A gyógyszeres dobozok feliratainak Braille írásos kötelezőségéről szóló EU-s alapelvek, és az ehhez kapcsolódó jogszabályok példát mutatnak arra vonatkozóan, hogy a fogyatékosügyi szervezetek és az érintettek véleménye milyen fontos szerepet tölt be, és milyen nagy hangsúlyt adhat egy jogszabályalkotási folyamatban, illetve, hogy az egyeztetések során ki lehet alakítani azt a mindenki számára megfelelő közös álláspontot, amely biztosíthatja a fogyatékos emberek alapvető jogainak érvényesülését.

A rendkívül hatékony érdekvédelmi és lobbitevékenység eredményeként, melyet a nemzetközi vakügyi szervezetek folytattak, a gyógyszerlobbival szemben lefektették azokat a legfőbb irányelveket, melyeket minden tagállam a saját jogszabályi környezetébe átültetett. Az irányelvek azonban csak úgymond ajánlások, sok technikai és gyakorlati problémára azok megoldására nem ad javaslatot. Ennek következménye, hogy az egymással szemben álló érdekvédelmi szereplők (vakügyi szervezetek és a gyógyszerforgalmazók, gyógyszergyártók) messze különböző módon értelmezik az alapelvek egyes pontjait és meghatározásait. Az egymásnak feszülő érdekellentétek tehát bőven

adnak munkát a további egyeztetésekre, a közös konszenzus kialakítására, például a gyártási folyamatokban a megfelelő Braille pontmagasság elfogadása, a vakok és gyengénlátók számára megfelelő formátumú betegtájékoztatók (Braille, internet, vagy telefonos tájékoztatás) formáinak elkészítése, illetve, hogy a többletköltségek viselése vagy áthárítása történjen az érintettek vagy a mindenkori kormány felé.

Elmondható tehát, hogy a gyógyszeres dobozok felirataira és betegtájékoztatóira vonatkozó ezen jogszabály, valódi esélyteremtést biztosíthat a látássérülteknek a gyógyszerkészítményekkel kapcsolatos információk hozzáférésehez. Van jogszabály az esélyegyenlőségre, normák a hozzáférés biztosítására, tervek az akadálymentesítésre, mindhiába. Roppant erőfeszítések árán elért apró sikerek vezetnek a „mindenkit megillető jog” biztosításához. Ezért kitűnő megoldás ez a kezdeményezés, mely szerint a csomagolóanyagokon tüntetik fel Braille írással a legfontosabb információt. A gyógyszerek elnevezése, és a gyógyszerek betegtájékoztatói mindenki számára elengedhetetlen fontosságú információk, a látásban sérültek számára épp úgy, mint bárki másnak. A gyógyszert szedő ember, ha látásában korlátozott, és nem biztosított a tájékozott gyógyszeresedés lehetősége, kiszolgáltatott, sőt egészségében akár veszélyeztetett is lehet.

Az EU 2004/27-es irányelve:

Ez az új követelmény jelentős hatást gyakorolt a humán gyógyszeriparra, hiszen 2005. november 01-től kezdődően a gyógyszeres dobozaikon Braille írást, és megfelelő formátumú betegtájékoztatókat kell előállítaniuk a vakok és gyengénlátók számára. Ennek értelmében a 2005. november 01-e után hazánkban csak az a gyógyszerkészítmény kapott forgalombahozatali engedélyt, amely dobozán már Braille írásban is olvasható a készítmény neve. Az engedélyeztetéssel együtt be kell nyújtani jelenleg az első falkartont az ellenőrzött és jóváhagyott Braille felirattal, és többek között a Braille írás megfelelőségéről egy szakvéleményt valamely vakügyi szervezettől. Az összes forgalomban lévő gyógyszerkészítményre vonatkozólag 2010. december 31-ét határozták meg moratóriumként a jogszabályalkotók, így a teljes paletta csomagolóanyagainak átcserélésére teljes 5 év áll a gyógyszerforgalmazók rendelkezésére.

Hazánkban jelenleg körülbelül 10 000 gyógyszerkészítmény van forgalomban.

A vakok és gyengénlátók tájékoztatásának nehézségei

Kinek, mi is a „megfelelő” forma?

Ki mondja ezt meg?

„legyen” a kulcsszó a fenti mondatban valójában a megfelelő megjelenítési forma. A vakok és gyengénlátók számára a hagyományosan megfelelő formátum a Braille-írás, a nagybetűs nyomtatás, vagy a hangfelvétel. De mint az élet minden más területén, itt is szóhoz jut az Internet.

A Braille-írás rendszerének alapjait 1825-ben Louis Braille tette le, aki

Franciaországban élt, és maga is vak volt. A Braille-írás egy nemzetközi olvasó és író rendszer, amely kidomborodó pontok meghatározott elrendezéséből áll.

Az a folyamat, amellyel egy hagyományos szöveget áttesznek Braille formátumba (beleértve az idegen nyelvűeket is), megköveteli, hogy az eredeti szöveg elektronikus formában is rendelkezésre álljon (Pl. Word, PDF), amelyet azután egy speciális szoftverrel dolgoznak fel.

Az eredmény ezután a számítógép által nyomtatott Braille változat, amelyet különleges dombornyomással készítenek a kívánt alapanyagra.

Ez az eljárás nagyon időigényes, amelyet a gyógyszergyáraknak az elmúlt években bele kellett illeszteni a termékfejlesztési folyamataikba is.

A törvénycikk által megkövetelt Braille nyomtatás készülhetne akár öntapadós címkére (amelyet közvetlenül a csomagolásra lehetne ragasztani).

A címkegyártás technológiája folyamatosan fejlődik, így eleget tenne a jelenlegi és a jövőbeli alkalmazási követelményeknek is, de mégsem ezt alkalmazzák a gyógyszergyártók.

A Braille-szövegnek közvetlenül a csomagolóanyagra való nyomtatása egy sor kérdést vet fel, mégis ez a megoldás terjedt el hazánkban.

- a felhasznált anyagnak megfelelőnek kell lennie erre a célra, mert különben a pontok beszakadhatnak, belapulhatnak, vagy a nem megfelelő papírvastagság miatt érzékelhetetlenné válhatnak, a túlzottan fényes papíron kidomborodó betűket pedig sokszor nehezebb olvasni tapintással, mivel csúszik a felületük.
- a dombornyomás teljesen más technológia, mint a hagyományos nyomtatás, a pontokat mechanikusan, éles tűkkel szúrják bele a papírba.
- a festékfelhordással készített Braille nem elfogadható minőségű nem jól tapintható.

Mivel a Braille dombornyomás, a meglévő szöveg elmozdítása szükségtelen a dobozon, hiszen a Braille a hagyományos szöveg tetejére is nyomható.

Mindazonáltal a Braille elhelyezkedése mégis fontos a látók szempontjából: nem mosódhat el a látható szöveg. A Braille-ben közölni kívánt információ mennyisége nagyban függ a rendelkezésreálló helytől. Kötelező feltüntetni, a készítmény nevét, hatáserősségét, és többnyire kiserelését, hogy pl.: kenőcs vagy filmtabletta. A hely takarékos kihasználása miatt nagybetűjeleket nem használnak a készítmény neve előtt.

A Braille írásjelek általában egyetlen, szabvány méretben készülnek, a megfelelő olvashatóság érdekében a köztük levő távolságot szigorú elvek szabályozzák.

Nemzetközi szabvány a Braille íráshoz

Braille karakterek Marburg Medium specifikációi:

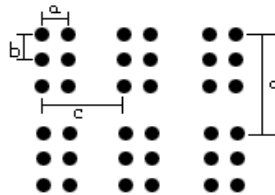
- karakteren belüli pontok távolsága horizontálisan: 2,5 mm (a)
- karakteren belüli pontok távolsága vertikálisan: 2,5 mm (b)

- Braille elemek közti távolság: 6 mm (c)
- Braille sorok közti távolság: 10 mm (d)
- pont magasság: 0,5-0,6 mm
- pont átmérő: 1,5-1,8 mm

Annak a cégnek, amely többnyelvű csomagolást használ, többnyelvű verziókat kell előállítania. Igény esetén valamennyi nyelvi verzió hozzáférhetőségét biztosítania kell.

A gyógyszerkészítményeken feltüntetett gyógyszernév pontírásának az alábbiaknak kell megfelelnie:

- azonos a megadott síkírású gyógyszernévvel
  - megfelel a magyar Braille-írás szabályainak
  - 6 pontos magyar Braille ABC - t használ, továbbá
  - teljesírású Braille-rendszert, ami megfelel az erre vonatkozó kritériumoknak.
  - jó olvashatóság (különös tekintettel a kevésbé jó érzékekkel rendelkező cukorbetegre)
  - domborításra alkalmas alapanyag használata (a szállítási/tárolási körülményeknek ellenálló pontok)
- Marburg Medium szabályainak használata.

Jelenlegi problémák és hiányosságok:

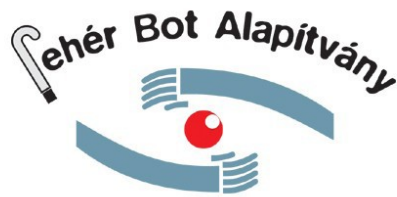
1. Nincs egységes auditálási rendszer a gyógyszeresdobozok Braille feliratainak ellenőrzése során, melyet követnének a vakügyi szervezetek. Így kijátszhatók egymással szemben a szervezetek, ha az egyik nem ad szakvéleményt, akkor majd ad a másik! Lehetőség van a korrupcióra és a megvesztegetésre!
2. Nincs szankció a rossz minőségű forgalomban lévő Braille felírral rendelkező készítményekre vonatkozóan.
3. Az OGYI nem támaszt elvárásokat és kritériumrendszert, a szakvéleményt kiállító vakügyi szervezetekkel szemben, nincs auditálási kör meghatározva, hogy kik végezhetik és hogyan!
4. Az OGYI a nemleges szakvéleményre is kiadja a forgalombahozatali engedélyt feltétellel, hogy határidőn belül javítsák a forgalmazók a felirat hibáját, ami persze nem történik sajnos meg.
5. Nincs a dobozon feltüntetve a készítmény lejáratainak ideje.

6. Időről időre nem ellenőriztetik az OGYI a vakügyi szervezetekkel a készítmények nevének olvashatóságát, a több ezer doboz elkészítését követően a minőségük romlik mivel a gépsorok túli kopnak.
7. Csak a külső csomagoláson van Braille írás feltüntetve, a belső csomagoláson nem szerepel semmi. Így ha a külső csomagolás eltűnik, akkor a készítményt nem tudják a látássérültek beazonosítani.
8. A betegtájékoztatók hozzáférése a vakok számára megfelelő formátumban egyáltalán nem megoldott.
9. A jelenleg elérhető telefonos tájékoztatás nem ingyenes, így sérül az egyenlő bánásmód követelménye és a látássérültek alapvető alkotmányos joga.
10. A telefonos tájékoztatás, és az interneten fellelhető betegtájékoztatók nem naprakész, nem frissítik, így ezt nem lehet hiteles információnak tekinteni.
11. Az internetes betegtájékoztatók nem a látássérültek számára elérhető formátumban találhatóak meg a netten, beszélő szoftverrel nem meghallgathatók.
12. A betegtájékoztatók tartalma sokszor látássérülteként értelmezhetetlen, komoly akadályokat jelent annak tanulmányozása pl. ábrák rajzos útmutatók, vagy terhességi csíkoknál „a csíkiig merítse bele”.

A Vakok és Gyengénlátók Közép-Magyarországi Regionális Egyesülete látva a fent részletezett hiányosságokat folyamatosan 2005-től egyeztetéseket kezdett az OGYI-val és a gyógyszerforgalmazókkal. Számos kérdésben sikerült egyességre jutni, azonban a betegtájékoztatók rendelkezésre bocsátásában egyáltalán nem. Így 2008-ban az egyesület, mint közérdekű igényérvényesítő, a látássérültek képviselőjében eljárásokat indított az Egyenlő Bánásmód Hatóságnál, 19 gyógyszerforgalmazóval szemben, akik szerinte megsértették az egyenlő bánásmód követelményét. A Hatóság 7 esetben állapította meg az egyenlő bánásmód követelményének megsértését, 6 esetben elutasította az egyesület keresetét, és 7 esetben sikerült az eljárás alatt egyességre jutni az adott gyógyszerforgalmazókkal. Azok a cégek, akik elvesztették a tárgyalást, bírósági felülvizsgálatot kértek ez évben, ahol végül is a Bíróság ismét helyben hagyta az EBH döntését és megerősítette azt. A gyógyszerforgalmazók azonban ezt sem fogadják el és a legfelsőbb bíróság véleményét kérik a kérdésben, jelenleg átlépve az ésszerűség határait, presztizsharcot folytatva az ügyben.

Fodor Ágnes

a Vakok és Gyengénlátók Közép-Magyarországi Regionális Egyesülete elnöke

A fehér Bot Alapítvány elérhetőségei

Támogató Szolgálatok:

Észak-hajdúsági Támogató Szolgálat
4087 Hajdúdorog, Fogadó u. 5.
Tel.: 06-52/572-009

Humanitás Támogató Szolgálat
4242 Hajdúhadház, Bercsényi u. 51.
Tel.: 06-30/688-7930

Szabolcsi Támogató Szolgálat
4400 Nyíregyháza Vay Ádám krt. 4-6.
Tel.: 06-30/515-1155

Látássérültek Rehabilitációs és Oktatási Központjai:

4029 Debrecen, Eötvös u. 20-22.
Tel.: 06-52/321-145

4087 Hajdúdorog, Nánási út 4.
Tel.: 06-52/572-079

4400 Nyíregyháza Sóstói út 28.
Tel.: 06-42/788-297

5200 Szolnok Ságvári út 28.
Tel.: 06-56/788-901

Internet:

www.feherbot.hu